

‘תאני אגרא חמוה דרבי אבא: עוף וגבינה נאכלין באפיקורן... בלא נטילת ידים ובלא קינוח הפה’ – יש מן הראשונים שמפרשים שאגרא סובר עוף בחלב – מדרבנן, ולכן לא הצריכו בו הרחקה כבבשר בהמה. ולפי זה הוא הדין לחיה. (ע’ רמב”ן ורשב”א ועוד). ויש סוברים שבשר חיה, לפי שדומה לבשר בהמה, הצריכו בו הרחקה כמו לבהמה. (רמב”ם, רז”ה).

ויש מפרשים טעמו של אגרא, לפי שעוף אינו נדבק בידים, בשנים ובחניכים. (רבנו תם. ולפי”ז אין צריך לומר שסובר אגרא עוף בחלב מדרבנן).

שיטת הרמב”ם (מאכ”א ט, כח), שאגרא דיבר רק בשאוכל גבינה ואחר כך עוף, אבל עוף ואחר כך גבינה – צריך הרחקה כבשר. ואולם הרמב”ן התוס’ ושאר ראשונים חולקים, כי אין במשמע כן מסתימת הדברים. אלא שכתבו התוס’ שכבר נהגו העם להרחיק אחר אכילת עוף כמו אחר בשר. (והתוס’ נימקו זאת שמה להלכה אנו נוקטים שעוף בחלב – דאורייתא. ואולם רוב הראשונים פסקו שעוף בחלב – דרבנן. וכן פסק בשו”ע ובש”ך, ודלא כב”ח ומהרש”ל שכתבו להחמיר לחוש לשיטות שעוף בחלב דאורייתא).

דף קה

‘אמר מר עוקבא: אנא להא מלתא חלא בר חמרא לגבי אבא, דאילו אבא כי הוה אכיל בשרא האידינא לא הוה אכל גבינה עד למחר עד השתא, ואילו אנא בהא סעודתא הוא דלא אכילנא’ – ומדוע אכן לא הלך בדרכי אביו במנהג חסידותו? –

לפי שמנהגי החסידות ודקדוקי הנהירות והפרישות שהן מעבר להלכה ולדין השווה לכל, צריכים המה לנבוע מעומק ההכרה הפנימית, ואם אין האדם במדרגה הראויה להם כפי השגתו הפנימית, אל לו לעשותם. (בשם הבעש”ט).

וכענין הזה ע’ ערבי נחל – עקב; ‘לקט שיחות מוסר’ (לגרי”א שר) ח”ב עמ’ תצט; ‘עיונים’ לגר”י סרנא על מסילת ישרים, פרק יד).

‘אמר שמואל: אנא להא מלתא חלא בר חמרא לגבי אבא, דאילו אבא הוה סייר נכסיה תרי זמני ביומא ואנא לא סיירנא אלא חדא זימנא’ – יש לשאול, התינה באותם מילי דחסידותא שאמר הבן שלא זכה להתעלות למדרגת אביו, אבל סיור נכסיו אינו דבר של חסידות, ואם טוב וראוי הוא להרבות בשמירת נכסיו, מדוע אכן לא נהג שמואל כמו אביו?

אלא פשר הענין הוא, ששמואל אמר על אביו שהיה במדרגה גבוהה, אשר בכל דבר שהוא פועל ועושה, הוא מכיר ויודע שלא הוא הפועל והמצליח, כי אין תועלת בפעולה הטבעית כשלעצמה אלא הכל מיד ה’ הוא. וכיון שהוא עומד בנסיון שלא לטעות בהכרתו זו, גם מתוך חריצות מצויינת – הרי זה מביא לו ברכה והצלחה במעשה ידיו.

אדם כזה ראוי לו להרבות במעשים, כי בכל מעשה שהוא עושה, הריהו מוסיף והולך בבהירות הכרתו שה’ הוא המברכו והמצליח את מעשה ידיו. נמצא שכל ריבוי מעשיו הם עניני חסידות, שעל ידיהם הוא הולך ומתעלה מעלה מעלה.

ואולם מי שאינו במדרגה זו, יש לו לחשוש כי מעשיו לא יוסיפו לו בבהירות הכרתו, אדרבה, הוא עלול אט אט לחשוב שיש ממש בטבע – הלא לאדם כזה ריבוי המעשים הטבעיים סכנה הם עבורו. ולכן חשב

שמואל את עצמו כחלא לגבי חמרא, לעומת מדרגת אביו, והיה ירא להרבות במעשיו הטבעיים. (עפ"י מכתב מאלהו ח"ב עמ' 200).

וע"ע חזו"א יו"ד קנא, ג; שו"ת שלמת חיים לגרי"ח זוננפלד, תתקג"ד). ובספר 'בן יהוידע' כתב, שגם ענין זה בכלל עבודת שמים; כי מי שהוא חס על ממונו לשמרו שלא יאבד, הרי זה מכבד את השי"ת שנתן לו שפע זה. והוא הטעם שהצדיקים חביב עליהם ממונם (כנזכר לעיל, צא).

ובשם הרבי מלובלין מובא (ע' 'אבני זכרון' – תשובה, תריג תריד; משמרת אתמר – לך; דברי אמת – ויצא, ובשאר ספרי מוסר), שהכוונה כאן על פשפש במעשיו וחשבון הנפש. וידע שמואל בנפשו שלפי בחינתו די לו בפעם אחת ביום, כיון שלא היתה לו אותה התלהבות הלב לפשפש במעשיו שתי פעמים ביום, כמו שהיתה לאביו, ולא היה רוצה לפשפש ללא דבקות והתלהבות הלב.

(ע"ב) 'דקשי לרוח צרדא' – כאב חצי הראש. (רש"י ורשב"ם פסחים קיא: וערש"ש). ובבן יהוידע פרש: עקימת האצבעות (על שם 'אצבע צרידה').

'ודע, כי ענין זה של רוח צרדא הוא כמו ענין הזוגות, שברבוי הימים נתמעטה הסטרא-אחרא ונתבטל אותו מוזיק השולט על זה' (בן יהוידע).

'מריש הוה אמינא האי דלא אכלי ירקא מכישא דאסר גינאה, משום שמיחזי כרעבתנותא, אמר לי מר: משום דקשי לכשפים...'. – יש מן האחרונים שהזכירו ענינים אלו, לחוש להם – ע' ים של שלמה כאן; אליה רבה ג, מהשל"ה; הגהות רעק"א לשו"ע או"ח קנו. וצריך עיון בשו"ת חות יאיר רלג). וע"ע בשו"ת הרשב"א ח"א תיג ד"ה וכן מותר.

'אמרו אינהו מילתא שריוה' – ע' ברש"י שני פירושים, אם עשו זאת בדרך לחש מכשפות, כדי להציל עצמם. או שאמרו שם. וע' בשו"ת הרשב"א (ח"א תיג ד"ה וכן מותר), ובספרים המצויינים ב'יוסף דעת' סנהדרין סה סוף ע"ב – אם מותר להתרפאות ולהגן מפני הסכנה על ידי כישוף.

*

'וששאלת [אדוני] על ששמעת שאני נוהג שלא לאכול בשר בהמה וחייה אחר גבינה, ומיקל בבשר העוף; –

בימי חרפי הייתי מתלוצץ בבני אדם העושים כן, ואדרבא שריא לי מרי, [היה] נראה בעיני [כמו] מינות (בהגהות אשר"י כאן ו: 'כמו טעות'), עד שפעם אחת מסעודתא לסעודתא מצאתי גבינה בין שיני וגדרתי על עצמי [להחמיר] בבשר אחר גבינה כמו בגבינה אחר בשר, ואין נראה בדבר זה כחולק על התלמוד ולא כמוסיף שהוא גורע, דהא אמרינן פרק כל הבשר 'אנא להא מילתא חלא בר חמרא...'. – אלמא דסבירא ליה מסעודתא לסעודתא, ואפילו הכי משבח למי שעושה כדברי אביו הרחקה יתירה. אלא כל אלו הדברים הרחקות בעלמא נינהו, וכל חד וחד מצי אחמורי אנפשיה ולעשות סייג גדר ומשמרת... ובבשר עוף אני מקיל, כיון דעוף וגבינה נאכלים באפיקורן...'. (מתוך שו"ת מהר"ם מרוטנבורג ד"ל תק, ד"פ תרטו).

ומהרש"ל (ים של שלמה' כאן, יא) כתב שדוקא מהר"ם החמיר לעצמו, משום מעשה שבא לידו, אבל לשאר

כל אדם אין להחמיר, וחשש מינות יש בדבר. ואולם הש"ך (יו"ד פט סק"ז) חולק, שאדרבה משמע ממחר"ם שהרוצה להחמיר – מחמיר ואינו חושש. וכן מובא בפוסקים, שיש מחמירים שלא לאכול בשר אחר גבינה, ואפילו בבשר עוף – ע' בית יוסף או"ח קעז, עפ"י הזוהר. והרמ"א (פ"ט, ב) כתב להחמיר בגבינה קשה. ונחלקו הדעות והמנהגים בגבינות קשות המצויות בזמננו. ע"ע יביע אומר ח"ו י"ד ז; יחזה דעת ח"ג נה; שבט הלוי ח"ב לה. וכן נחלקו הדעות אודות האוכל בשר אחר חלב ע"י נקיון פיו וידיו, האם צריך לברך ברכת המזון ביניהם או אפשר אף בהמשך אותה סעודה – ע' מגן אברהם תצד סק"ו; מטה יהונתן יו"ד פט; דרכ"ת שם סק"ד; מלמד להועיל ח"ב כג; שלמת חיים תטו.

דף קו

'מים הראשונים האכילו בשר חזיר' – המהרי"ק (פ"ח) האריך להוכיח שאין איסור משום 'ובחקותיהם לא תלכו' בלבישת בגדים הדומים לבגדי הגויים, כל שאין לבישתם מיוחדת לגויים דוקא, באופן המורה על הלבוש שהוא רוצה להתדמות להם, וכגון בגדים שהם כחוק לגויים ואין טעם אחר ללבישתם, או בגדים שיש בהם נדנדוד של פריצת צניעות והענוה. אבל בלאו הכי, אין חיוב על ישראל לשנות מלבושיו שלא יהיו כמלבושי הגויים – 'שאם כן הוא, שיצטרך הישראל לשנות מלבושיו ממלבושי הגויים על כל פנים, אם כן אין אדם צדיק בארץ, ודור שכולו חייב הוא זה, שאין אדם בדור הזה שלא ילבש לבוש הדומה ללבוש זקניהם או ללבוש ילדיהן, והיאך יפצה אדם פה ויצפצף לאסור מה שנהגו כל ישראל בפומבי. לכל הפחות היה להם לירא ולומר אם אין ישראל נביאים בני נביאים הם. וק"ו בן ק"ו שיש להם על מי יסמכו מתוך דברי רבותינו ז"ל, ואין הישראל מחוייב להשתנות מן הגוי כלל ועיקר רק שלא יהא מלבוש מיוחד להם.'

בין שאר ההוכחות, הביא גמרא דידן, שאם אכן יצטרך ישראל להיות מובדל במלבושיו בכל אופן, וגם כאשר יעשה הגוי מלבוש כדרך כל הארץ, יצטרך הישראל להימין או להשמאיל כדי לשנות מלבושו מלבוש הגוי, אם כן, למה תלו התקלה במים הראשונים, יותר נכון לתלותה בכך שעבר על 'ובחקותיהם לא תלכו' שהוא איסור תורה, שהרי מזה שטעה בו החנוני מוכח שאותו יהודי חזונו נראית כחזונו נכרי – אלא ודאי אין בית מיחוש בדבר, ולכך תלה התלמוד התקלה באיסור מים ראשונים לבדו.

(וכן הובא ברמ"א יו"ד קעח. וע"ש בבהגר"א. וכיו"ב כתבו פוסקים אחרונים – ע' במובא בע"ז יא מחזון איש ואגרות משה. ובשו"ת באחיעזר (ח"ד לח) כתב שמפשות דברי הרמב"ם (עכו"ם יא, א) נראה שבכל אופן יש לישראל לשנות מלבושיו מלבוש הגוי, ועל יסוד זה נהגו כן הרבה יראים. יצויין שיש עוררים על תשובה זו שאינה מהגרה"ע, כנדפס בשו"ת אחיעזר שם, וכפי הנראה משינוי הלשון מכל שאר הספר).

'מים הראשונים האכילו בשר חזיר... אחרונים – הרגו את הנפש' – הרי שעבירת מים ראשונים, גוררת עבירה של אכילת איסור. ועבירה שהיא משום סכנה – גוררת סכנת נפשות. (עפ"י מהרש"א)

'חמי טבריה... אמר רב פפא: במקומן, דכולי עלמא לא פליגי דשרי. משקל בינייהו במנא, דכ"ע לא פליגי דאסיר...' – הרז"ה מפרש, (שלא כרש"י ועוד), שכל הדיון שדנו על חמי טבריה, אמור רק לפי הדעות שחמי האור פסולים לנטילה, אבל לדעת ר' יוחנן עצמו שהכשיר ליטול בחמי האור, כשר

ו. יש מחמירים, שלא לאכול בשר אחר גבינה, ואפילו בעוף. מרדכי בשם מהר"ם; ב"י או"ח קעז עפ"י הוהר. והרמ"א (פ"ט, ב) כתב להחמיר בגבינה קשה. (ואינו מעיקר הדין אלא משום חומרה. ע' אג"מ יו"ד ח"ב כו. ונחלקו הדעות והמנהגים אודות גבינות קשות שבזמננו, האם יש להמתין אחריהן שש שעות לאכילת בשר, אם לאו. ע"ע: יביע אומר ח"ו יו"ד ז; יחזה דעת ח"ג נח; שבט הלוי ח"ב לה. וכן נחלקו הדעות על האוכל בשר אחר חלב, ע"י נקיון פיו וידיו – האם צריך לברך ברכת המזון ביניהם, או אפשר אף באותה סעודה. ע' מגן אברהם תצד סק"ו; מטה יהונתן יו"ד פט; דרכי תשובה שם סק"ד; שו"ת מלמד להועיל ח"ב כג. ולאחר אכילת תבשיל שמעורב בו גבינה או חלב – מותר לאכול בשר מיד, אלא שיש לרחוץ ידיו ביניהם, מחשש שנדבק בהם מהתבשיל. עפ"י רמ"א פ"ט, ג.) הובא בגמרא מנהג אביו של מר עוקבא, שלא אכל חלב אלא כעבור יממה שלמה משעה שאכל בשר. (וכן היו נוהגים יחידים מצדיקי הדורות. ע' יוסף אומץ ח"א קלו, על השל"ה; שער המצוות – משפטים טז. (ובאבן השוהם ח"ד עמ' לג) – על האריז"ל.)

דף קה

קסה. א. מה בין מים ראשונים למים אחרונים?

ב. מה ענינם של מים אמצעיים?

ג. אלו הנהגות והקפדות הוזכרו בסוגיא משום חשש לעניות או סכנות מזיקים וכיצא באלו?

א. מים ראשונים – מצוה, (ומברכים עליה כשאר מצוות מדרבנן. ופטורים ממנה במלחמת הרשות). ואילו מים אחרונים – חובה, כלומר חובת שמירת הגוף – משום מלח סדומית המסמא את העינים. (הלכך אין מברכים עליה, שאינה אלא להרחיק מן הסכנה. ואין נפטרים הימנה במלחמה. עפ"י תוס'. ויש סוברים שאם ידיו מזוהמות, כשבא לברך ברכת המזון בעצמו ואינו יוצא מפי אחר – נוטל מים אחרונים בברכה, 'על רחיצת ידים'. ראב"ד. וכן נקט הרשב"א למעשה. ואפילו לא אכל מלח – נוטל מים אחרונים, שקבעום חכמים חובה, שהרי מים אחרונים הרגו את הנפש. רי"ף. והתוס' כתבו שעתה אין נוהגים בהם, לפי שאין מצוי בינינו מלח סדומית. וכ"כ בסמ"ג (עשין פז) שבצרפת לא נהגו במים אחרונים.) מים ראשונים נוטלים בכל מקום, ואילו אחרונים אין נוטלים ע"ג קרקע, אלא לתוך כלים. ויש מתירים גם על גבי קסמים וקרשים וכדו'. (ואפשר שכן יש לפסוק להלכה, שבשל סופרים הלך אחר המיקל. רשב"א.) מים ראשונים – בין בחמים בין בצונן. ללשון ראשונה – דוקא כשאין היד סולדת בהם, וללשון אחרונה, אפילו ביד סולדת מותר. (לפרש"י להלן קו. וע"ש בתד"ה חמי) אפשר שלדעת חזקיה אין ליטול בחמין אפילו אין היד סולדת בהם. ואילו מים אחרונים, שנועדו להעביר הזוהמא – דוקא בצונן ולא בחמים; ללשון ראשונה, אפילו כשאין היד סולדת אין ליטול. וללשון אחרונה, דוקא כשהיד סולדת. (והלכה כלשון אחרונה. כן כתבו כמה ראשונים כאן. ויש מחמירים. הלכך אם יש לפנינו מים חמים שהיד סולדת בהם ובא ליטול ידיו לסעודה, לכתחילה ימתין שיתקררו מעט וייעשו פושרים, ואז הם כשרים לכו"ע. ואולם העיקר להלכה כדעת המתירים ליטול אפילו בשהיד סולדת בהם. עפ"י משנ"ב קס.)

ב. מים אמצעים, שנוטלים בתוך הסעודה בין תבשיל לתבשיל – רשות. ואולם בין תבשיל של בשר לגבינה – חובה, כנזכר למעלה. (וכנ"ל, לשיטת רשב"ם הכוונה בין גבינה לבשר, אבל לאחר בשר אסור בכל אופן לאכול גבינה באותה סעודה. ולר"ת, אפילו לאחר בשר מותר. ולאחר תבשיל בשרי – אם בא לאכול תבשיל חלבי, ואין בהם אלא טעם בשר וטעם חלב – אין הנטילה חובה, אפשר אף לשיטה ראשונה. תוס'. דעת הראב"ד, שהנוטל ידיו בין תבשיל לגבינה – מברך. והתוס' חולקים).

ג. אין נוטלים מים אחרונים על גבי קרקע, משום רוח רעה השורה עליהם. אין ליטול דבר הנצרך לסעודה, (אפילו כגון כלי כתישת תבלין) להוציאו חוץ לד' אמות, לפני אדם הנוטל כוס לשתות – שקשה הדבר לרוח צרדא. ואם נוטל ומחזיר – אין חשש. יש להקפיד לכבד (= לטאטא) את הבית מן הפירורים שנשתיירו מהסעודה, שלא יהיו מדרס רגלים – משום שקשה לעניות [אבל מן הדין מותר לאבד פירורים שאין בהם כזית. ברכות נ:]. אופיא (= קצף) קשה לכרסם (= ריריים הבאים מן החוטם. רש"י. ו"מ: כאב שרירים בין הצלעות). הניפוח בו – קשה לראש. דחיותו לצדדים – קשה לעניות. אלא ישקעו בתוך המשקה עד שיכלה מאליו. (כרסתם הבא לו מחמת אופיא של יין – תקנתו בשתיית שכר. כרסם הבא מן השכר – תקנתו במים. וזה שמחמת המים – אין לו תקנה). אין לאכול ירק מתוך חבילה קשורה שקשרה האכר, אלא יתיר תחילה את החבילה. וכן אין לקנח בבית-הכסא בחרס, ואין להרוג כינה על המלבוש – על כל אלו אמרו שקשים לכשפים. והנשמר מאלו, שמור הוא מן הכשפים. אין לישב, או להניח אוכלין ומשקין, תחת המרזב המקלה מי שופכין, לפי שמצויים שם מזיקים. שפכת מעט מים מפי החבית קודם השתיה – מועילה למים הרעים. (יש מן הפוסקים שהביאו בספריהם כמה מן הדברים הנזכרים).

דף קו

קסו. א. נטילת ידים לסעודה – מפני מה תקנוה?

ב. חמי טבריה – האם כשרים ליטול מהם לידים או לטבילה?

ג. מים שנפסלו משתיית בהמה – האם כשרים לנטילה או לטבילה?

ד. האם נוטלים ידים לפירות?

ה. עד היכן נוטלים לידים לחולין, לתרומה, ולקידוש מן הכיור במקדש?

ו. מהם כללי דיני חציצה בנטילת ידים לסעודה?

ז. האם נוטל אדם את ידיו שחרית ומתנה עליהם לכל היום?

א. אמר רב אידי בר אבין אמר רב יצחק בר אשיאן: נטילת ידים לחולין (הוצרכה) מפני סרך תרומה, (כדי שיתרגלו אוכלי תרומה ליטול ידיהם, שהרי סתם ידים שניות הם ופוסלות את התרומה בנגיעה). ועוד – משום מצוה. כלומר מצוה לשמוע דברי חכמים (שתקנו משום נקיות. תוס'. וע"ע בראשונים). ור"א בן ערך אמר שסמכו חכמים על הכתוב וכל אשר יגע בו הזב וידיו לא שטף במים.